

Lidia Melnyk

Lwowska Narodowa Akademia Muzyczna im. Mykoły Łysenki, Ukraina

ЄВРЕЙСЬКІ МУЗИКОЗНАВЦІ У ЛЬВОВІ (ДО 1939 РОКУ)

З-поміж численних національних громад, які століттями формували полікультурну ідентичність Львова, три – поляки, євреї та українці – становили незмінну й визначальну більшість. Не винятком, а радше своєрідним віддзеркаленням цього унікального середовища стала й історія становлення львівського музикознавства до 1939 року.

Діяльність музикологів єврейського походження у Львові до 1939 року досі ще не ставала об'єктом окремого дослідження. Видається слушним розділити єврейських представників у музикології Львова на дві основних групи: ті, хто жили і працювали у Львові, але музикологічну освіту здобули в інших університетах, і безпосередньо вихованці Кафедри музикології Львівського університету Яна-Казимира.

З опублікованого 1934 року Адольфом Хибінським на шпальтах часопису „Музыка” переліку 47 польських музикознавців¹ – 24 були пов'язані зі Львовом. З них 5 мали єврейське походження. Северин Барбаг [Seweryn Barbag, 1891-1944 pp.] і Юзеф Кофлер [Józef Koffler, 1896-1944 pp.] були випускниками музикології Віденського університету, решта троє – вихованцями самого А. Хибінського на заснованій ним 1912 року Кафедрі (Закладі) музикології Львівського університету (у 1919 році перейменованого на Університет короля Яна-Казимира). Власне на цих трьох постатях зосереджений і матеріал даної статті.

У 1910 році у Львівському університеті вже навчалося майже 1500 євреїв, тобто 33% від загального числа студентів, діяло кілька єврейських студентських спілок. Чимало вчених-євреїв були університетськими професорами.

В 1921/1922 навчальному році у Львівському університеті Яна Казимира навчалося 2226 євреїв, що становило 46,6% від загального числа студентів, а в 1923/1924 н.р. – 2643 євреїв (43,3% від загальної кількості). Це був найвищий відсоток студентів-євреїв з усіх університетів Речі Посполитої²,

¹ Cyt. za: M. Piekarski, *Przerwany kontrapunkt. Adolf Chybiński i początki polskiej muzykologii we Lwowie 1912–1944*, Warszawa 2017, s. 221.

² S. Langnas, *Żydzi a studia akademickie w Polsce w latach 1921–1931 (Studium statystyczne)*, cyt. za: K. Rędziński, *Studenci żydowscy we Lwowie w latach 1918–1939*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2016, t. 25, s. 581.

і явище це можна пояснити низкою обставин як демографічного характеру – кількість єврейського населення Львова впродовж століть становила в середньому 30%, тобто третину від загального, так і історичного характеру – вже в XIX ст. місто, як і Східна Галичина загалом, стає одним із провідних європейських центрів Гаскали (єврейського просвітництва), а з початком XX ст. – інституційного сіонізму³. Відповідно, у Львові була сконцентрована значна частина єврейської інтелігенції Галичини, що складала приблизно 70% усіх адвокатів міста, 60% лікарів, 70% членів Торгово-промислової палати. Значна частина єврейської інтелігенції Львова була польськомовною, асимільованою і ментально близькою до польської культури – культури панівної більшості.

З цього огляду кількість євреїв – випускників Кафедри музикології Львівського університету за увесь час її функціонування з 1912 до 1939 років – не виглядає аж надто показовою. З-поміж 22 магістрів і докторів лише троє були євреями: Зоф'я Лісса [Zofia Lissa], Єжи Фрайгайтер [Jerzy Freiteiter] та Ірена Шпігель-Гюссова [Irena Spiegel-Hüssowa]⁴. Відомості про те, що на кафедрі музикології студіював і Едвард Штайнбергер, які подає в своєму біографічному довіднику „Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich w XIX i XX w. Słownik biograficzny” [Євреї в музичній культурі польських земель у XIX та XX ст. Біографічний словник] Л. Т. Блащик⁵, не підтверджені документально та й не можуть відповідати дійсності бодай з того огляду, що Е. Штайнбергер закінчив навчання в університеті 1909 року (зі ступенем доктора права), а Кафедра музикології була заснована лише в 1912 році. Нижче коротко окреслимо маловідомі факти з життя і діяльності її випускників єврейського походження.

Єжи Фрайгайтер (1902 р. – ?) залишається чи не найменш дослідженим діячем львівського музикознавства міжвоєнного періоду. Вдалося ствердити, що народився він у родині торгового агента Генрика Фрайгайтера, котрий займався продажами текстильних фарб у Львові, мешкав за адресою вул. Бочковського (нині Одеська), 5⁶. Навчався в IV-й цісарсько-королівській гімназії [С.К. IV Gimnazjum we Lwowie]⁷ у Львові⁸ і в Консерваторії Польського музичного товариства [Konserwatorium Polskiego

³ Докладніше див.: І. Монолатій, *Єврейський дискурс західноукраїнської етнополітичної сфери (кінець XIX – початок XX ст.)*, „Judaica Ukrainica” 2012, Вип. I, s. 73–110.

⁴ М. Piekarski, *Przerwany kontrpunkt...*, s. 225.

⁵ Л.Т. Błaszczuk, *Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich w XIX i XX w. Słownik biograficzny*, Warszawa 2014, s. 232.

⁶ *Księga adresowa Król. Stoł. Miasta Lwowa*, R. 17, Lwów 1913, s. 115.

⁷ *Sprawozdanie Kierownictwa Oddziału Równorzędnego C.K. IV Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1914*, Lwów 2014, s. 77.

⁸ Від 1890 р. IV гімназія розташовувалася у будинку на вул. Марії Магдалини, 2 (тепер вул. Професорська) біля Політехніки, спорудженому за проектом архітектора Сильвестра Гавришкевича. В IV гімназії вчилися такі відомі вчені та письменники, як Корнель Макушинський [Makuszyński], Ян Парандовський [Parandowski], Юліуш Кляйнер [Kleiner], Юзеф Калленбах [Kallenbach].

Towarzystwa Muzycznego]⁹, вочевидь як альтист. У 1920–32 роках був альтистом Львівського театру. Згідно даних Л. Т. Блашика, вивчав композицію у Відні, у Йозефа Маркса [Joseph Marx] та Альбана Берга [Alban Berg]¹⁰. В інших джерелах цих даних не зустрічаємо, тому не можемо вважати їх стовідсотково достовірними.

В 1925 році Єжи Фрайгайтер вступив на Кафедру музикології Львівського університету¹¹, навчання на якій завершив захистом докторської праці про гармонію Едварда Гріга, виконану під керівництвом А. Хибінського. Це дослідження одразу отримало визнання і резонанс у всій Європі, на батьківщині композитора його переклав норвезькою патріарх тамтешнього музикознавства Ерік Егген [Eric Eggen]¹², а самого автора запросили з доповіддю на Норвезьке радіо. Музичну частину цієї радіоопередачі склали виступи Селіни Нахлік [Celina Nahlikówna], Едмунда Плонського [Edmund Płoński], С. Льовензона [Loewensohn], Тадеуша Серединського [Tadeusz Seredyński]¹³.

Також і один із найавторитетніших музикознавців того часу – Мішель Кальвокорессі [Michel Calvocoressi], – у „The Musical Times” дає вельми високу оцінку дослідженню Є. Фрайгайтера, котре на той час уже вийшло на сторінках часопису „Kwartalnik muzyczny”, відзначаючи, що автор „[...] вивчає гармонію Гріга найретельнішим чином, крок за кроком, виявляючи в ній варті уваги особливості”¹⁴.

Вочевидь, наука гармонії була Є. Фрайгайтеру найближчою з усіх музикознавчих дисциплін ще під час навчання. Невипадково і А. Хибінський у одному зі своїх листів до Людвіка Бронарського [Ludwik Bronarski] відзначав, що з усіх його студентів лише Є. Фрайгайтер знає гармонію і контрапункт „досконало”: „[...] Фактично знають гармонію і контрапункт у спосіб якнайширший (і взагалі всі технічні питання) лише двоє: Файхт [Feicht] і Щепанська [Szczepańska], досить добре Лобачевська [Lobaczewska] і Лісса, дуже слабо Кеупруліанова [Keuprulian], досконало натомість Фрайгайтер”¹⁵, а в інших листах до Л. Бронарського відзначав: „Фрайгайтер має в одному мізинці те, що інші мої учні вміють у сфері теорії практичної гармонії”¹⁶;

⁹ L.T. Błaszczyk, *Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich...*, s. 72.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Цю дату можемо ствердити на основі листа А. Хибінського до М. Щепанської від 25 липня 1925 року, в якому він повідомляє про участь Є.І. Фрайгайтера у вступній кампанії. Докладніше див.: М. Piekarski, *Przerwany kontrapunkt...*, s. 227.

¹² Dr. J. Freiheiter, *Edvard Griegs harmonikk*, „Tonekunst” 1932, vol. 25, nr 17, s. 158–161; nr 18, s. 172–173.

¹³ В.а., *Prasa norweska o muzykologu lwowskim*, „Chwila” 1932, nr 4849 (22 IX), s. 11.

¹⁴ M.D. Calvocoressi, *Music in the Foreign Press*, „Musical Times” 1933, vol. 74, no 1082, April, p. 327.

¹⁵ М. Piekarski, *Przerwany kontrapunkt...*, s. 227.

¹⁶ *Ibidem*, s. 229.

„І п.[ані] Кеупруліан, і пп. Лісса та Лобачевська (але вже меншою мірою) просто цураються цих питань, і їхні знання в галузі «техніки композиції» сягають якраз по коліна Файхтові, Щепанській і особливо Фрайгайтеру»¹⁷.

Тож не випадково Єжи Фрайгайтер ще студентом, починаючи з 1927 року не раз пропонує у газетних оголошеннях канікулярні і регулярні курси „[...] теорії музики, гармонії (усі системи моністичні і дуалістичні, власне методика виховання гармонічного слуху), гармонічного аналізу аж до найновіших часів (неоромантизм, імпресіонізм, експресіонізм), музичних форм, контрапункту, композиції. Приготування до державних екзаменів. Керівництво хоровими, камерними та оркестровими колективами»¹⁸.

Цілий цей спектр музикознавчих „послуг” автор надавав за тією самою адресою, за якою його батько здійснював продаж лако-фарбових виробів – на згаданий вже вулиці Бочковського, 5.

Єжи Фрайгайтер і справді був багатогранною особистістю. З 1927 року керував чоловічим хором Єврейського літературно-артистичного товариства [Żydowskie Towarzystwo Literacko-Artystyczne]¹⁹, 1929 року був обраний заступником голови Єврейського академічного хору [Żydowski Chór Akademicki], очолюваного Юзефом Кофлером²⁰. Він брав активну участь у діяльності заснованої 1930 року філії Польського товариства сучасної музики [Polskie Towarzystwo Muzyki Współczesnej]²¹, на Шопенівських днях 1932 року²², загалом часто виступав із вступним словом до концертів та радіопередач.

Науково-публіцистична діяльність Є. Фрайгайтера після захисту докторської дисертації була зосереджена передусім на проблемах нової музики – саме йому належить одна із перших докладніших розвідок про діяльність і творчість Юзефа Кофлера²³.

Не знаходимо докладніших відомостей про викладацьку діяльність Є. Фрайгайтера в останнє передвоєнне десятиліття. Натомість достеменно відомо, що музикознавець увійшов до професорсько-викладацького складу реорганізованої під час першої радянської окупації Львова Львівської державної консерваторії. Також і єдиним документом, що підтверджує загибель Є. Фрайгайтера як єврея під час німецької окупації Львова, є свідчення тогочасного ректора ЛДК Василя Барвінського про знищених викладачів-євреїв

¹⁷ *Ibidem*, s. 337.

¹⁸ B.a., *Drobne ogłoszenia*, „Chwila” 1927, nr 3037 (2 IX), s. 10.

¹⁹ *Próby Chóru Męskiego Żyd[owskiego] Tow[arzystwa] Lit[eracko-] Art[ystycznego]*, „Chwila” 1927, nr 3051 (16 IX), s. 9.

²⁰ *Walne Zgromadzenie Żyd[owskiego] Chóru Akademickiego*, „Chwila” 1929, nr 3816 (8 XI), s. 10–11.

²¹ Докладніше див.: A. Plohn, *Muzyka we Lwowie a Żydzi*, „Almanach Żydowski”, red. H. Stahl, Lwów 1937, s. 54.

²² *Ibidem*.

²³ J. Freiheiter, *Józef Koffler*, „Muzyka” 1936, nr 7–8, s. 85–86.

навчального закладу²⁴. Більш детальні відомості про те, як і коли Єжи Фрайгайтер став жертвою Голокосту, відсутні.

Ірена Шпігель-Гюссова (1901–1942 рр.) – ще одна малодосліджена постань з числа випускників-євреїв кафедри музикології Львівського університету, знищена гітлерівцями. В небагатьох доступних джерелах, зокрема статті Л. Т. Блашика в згаданому вже вище біографічному словнику²⁵, відсутні докладніші відомості про рік смерті, а також останні роки діяльності музикознавиці. Ці дані вважаю своїм обов'язком доповнити в даній статті на основі документів-свідчень із архівів Яд-Вашем (акт 3911086, свідчення племінниці Деніз Стерн)²⁶.

Зокрема, на основі даних про батьків, наведених у вищезгаданому документі, можемо ствердити, що Ірена Шпігель походила із заможної родини власників текстильної фірми „Семі Шпігель і син”²⁷. Її старший брат Вільгельм Шпігель був відомим у місті правником, очолював Купецьке Товариство.

Ірена Шпігель навчалася у Львівській приватній жіночій гімназії Зофії Стржалковської [Zofia Strzałkowska]²⁸. Згідно відомостей, наведених Л. Т. Блашиком, котрі наразі не вдалося підтвердити документально, студії музикології розпочала на Віденському університеті у Гвідо Адлера [Guido Adler]²⁹. Фактом залишається, що І. Шпігель-Гюссова продовжила (розпочала?) та завершила навчання на кафедрі музикології Львівського університету захистом докторської дисертації на тему „Z dziejów madrygału z końca XVI w. (Strucciole Ruggiera Giovanellego)” [З історії мадригалу з кінця XVI ст. (Strucciole Руджеро Джованеллі)] в 1930 році.

Як і її колега з часів студій З. Лісса, Ірена Шпігель-Гюссова була учасницею „четвергів” Романа Ингардена [Roman Ingarden]³⁰, не стояла осторонь діяльності заснованої 1930 року філії Польського товариства сучасної музики у Львові³¹, з 1933 року викладала в новозаснованій Музичній школі ім. Ф. Шопена [Szkoła Muzyczna im. F. Chopina], оголошення про створення

²⁴ Державний архів Львівської області (ДАЛО) [Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego], Фонд 119, опис 1, од. зб. 4.

²⁵ L.T. Błaszczuk, *Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich...*, s. 230.

²⁶ Акт 3911086, свідчення племінниці Деніз Стерн, <https://collections.yadvashem.org/en/names/3911086> (21.04.2024).

²⁷ Найбільш докладну інформацію про „багату колись” фірму знаходимо, на жаль, у повідомленні про її банкрутство: В.а., *Dlaczego rodzina Spieglów robi z matki wariatkę*, „Sprawiedliwość” 1932, nr 270, (24 XII), s. 2.

²⁸ *Sprawozdanie Zakładów Naukowych Żeńskich Zofii Strzałkowskiej we Lwowie za rok szkolny 1913/14*, Lwów 1914, s. 103.

²⁹ L.T. Błaszczuk, *Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich...*, s. 230.

³⁰ Докладніше див.: D. Ulicka, *Lwowskie czwartki Romana W. Ingardena, 1934–1937: W kręgu problemów estetyki i filozofii literatury*, Warszawa 2020.

³¹ A. Plohn, *Muzyka we Lwowie a Żydzi...*, s. 54.

якої вважаю доцільним навести в даній статті повністю як цінний і досі менш опрацьований документ епохи:

Нова музична школа у Львові.

Нова музична школа ім. Фридерика Шопена у Львові, що на вул. Словацького, 16, яка працює за новітніми педагогічними принципами, має на меті не лише дати своїм учням чудову підготовку до технічного володіння окремими інструментами, але й передусім поглибити їхнє мистецьке розуміння та розвинути їхній смак завдяки численним музичним ранкам, виставам, концертам камерної музики тощо. Школа Шопена включає навчання сольному співу, грі на фортепіано, скрипці та віолончелі, теоретичним предметам, хоровому співу, сольфеджіо, ритмічній гімнастиці та ансамблевій грі. Можна також обрати виключно теоретичні курси. Вартим уваги є запровадження дитячих курсів, які знайомлять дітей з музикою через ритмічну гімнастику, сольфеджіо та хоровий спів, водночас впроваджуючи їх до регулярного навчання на інструменті (фортепіано або скрипка). Надзвичайно низька ціна цих курсів (8 злотих на місяць) полегшує ознайомлення широкої громадськості з першими принципами музичних наук. Крім того, в школі створено відділ джазбендової музики, що включає в себе ударні, духові інструменти, фортепіано, гармонію, скрипку, а також групові теоретичні курси, інструментознавство тощо. Більш докладно про програми та навчальні потужності цього відділення буде повідомлено пізніше.

Керівникою навчального закладу є піаністка Ребекка Сігал-Кацова [Sigal-Katzowa], випускниця концертного курсу професора Егона Петрі [Petri]; поруч з нею фортепіанні курси, в тому числі концертний, веде Пауліна Гросберг-Гольдманова [Grosberg-Goldmanowa], давня учениця Лешетичського, відома своїми численними виступами за кордоном. Курс сольного співу веде пані Дарія Бандрівська [Bandrowska], теоретичні курси – доктор Ірена Шпігель-Гюссова, скрипку – Марцелі Горовіц [Horowitz], віолончель – Петро Пшеничка [Pszenyczka], художню гімнастику – Богна Свентковська [Świątkowska]. Ціни помірні, у виняткових випадках можливі суттєві знижки. Інформацію, проспекти та анкети можна отримати щодня в канцелярії школи за адресою: вул. Словацького, 16³².

Ірена Шпігель-Гюссова не провадила такої активної лекторської та науково-публіцистичної діяльності як її колеги з часів студій, зокрема Є. Фрайгайтер та З. Лісса. За час її перебування у Львові задокументовано залишилися лише одна публічна лекція – „Динаміка сучасності в музиці” для Єврейського артистично-літературного Товариства³³. В 1936 році музикознавиця переїхала до Варшави³⁴. Не зовсім зрозуміло, яким чином під час Другої світової війни і вона, і її чоловік знову опинилися у Львові, де були знищені в результаті „акції” 1942 року.

Діяльність третьої єврейки-випускниці Кафедри музикології Львівського університету, Зоф’ї Лісси, як видається, є достатньо добре дослідженою та

³² B.a., *Nowa Szkoła Muzyczna we Lwowie*, „Sprawiedliwość” 1933, nr 305 (2 IX), s. 7.

³³ B.a., *Kronika*, „Chwila” 1934, nr 5318 (12 I), s. 13.

³⁴ L.T. Błaszczuk, *Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich...*, s. 230.

описаною. Утім, залишаються досі й маловідомі факти біографії та діяльності однієї з найвидатніших польських музикознавиць ХХ ст., які спробую висвітлити нижче, не зупиняючись на загальновідомих здобутках цієї неординарної постаті.

Зоф'я Лісса (1905–1980 рр.) походила з типової родини галицької єврейської інтелігенції. Її батько, Ной Лісса (1870–1935), родом із Житомира, був відомим у місті фотографом, який мав ательє на вул. Академічній, 18, а також низку фотосалонів у Львові та Стрию. Цікаво, що Ной Лісса увіковічив у своїх фотороботах багато знакових постатей української історії та культури. Наприклад, саме в його ательє робив „парадні” світлини др. Олександр Колесса з молодю дружиною і маленькою донькою Любкою, в майбутньому піаністкою світової слави³⁵. З ательє Ноя Лісси походить одна зі світлин Катерини Грушевської 1910 року. Також і один із останніх фотопортретів Івана Франка (1913 року), як і фото з похорону Каменяра зроблені „[...] ц.[ісарським] і к.[оролівським] надв. [ірним] фотографом Лісса у Львові”³⁶.

Ной Лісса є автором фотопортрету Митрополита Андрея Шептицького 1918 року³⁷, який, як повідомляла газета „Діло”: „[...] дня 14. ц. м. [14 жовтня 1930 року] корпоранти, які вертали після Нападу на українські установи, ввійшли до ателіє і примусили власника видати їм портрет митрополита. Забравши цей портрет, студенти-корпоранти, викрикаючи: «Гайдамацкі митрополіта!» і т. д, від'їхали автом ч. 91094 в невідомім напрямку”³⁸.

Згадує Ноя (котрого на польський лад ще деколи називали Миколаєм) Ліссу і Степан Гайдучок, учень і послідовник професора Івана Боберського, одного із найбільш ревних пропагандистів нового фотомистецтва в Галичині: „Тут треба згадати, що [Іван] Боберський втопив поважний гріш у званого фотографа, вже небіщика, [Миколая] Лісси, при Академічній вул[иці], за знимки з сокільського і спортивного життя. [...] Боберський мав у пляні видати альбом українського Львова й на його замовлення поробив Лісса около 40 знімок зі Львова більшого формату. Вони сьогодні в архіві Сокола-Батька”³⁹.

Мати Зоф'ї Лісси, Анна (Хана), ур. Бух [Buch] (1868–1919 рр.) була донькою лікаря зі Стрия – хірург Саломон Бух служив у званні підхоружого як лікар-асистент у стаціонарованому в місті 65-му піхотинському батальйоні

³⁵ P. Szalsza, *Nieznane fakty z życia Zofii Lissy i jej najbliższej rodziny*, „Muzyka” 2020, nr 65 (4), s. 177.

³⁶ Архів Дому Франка у Львові.

³⁷ Історико-меморіальний музей Михайла Грушевського, МІК KB-70565.

³⁸ Б.а., *Новинки: Стягнули портрет митроп. Шептицького*, „Діло” 1930 (16 X), s. 5.

³⁹ С. Гайдучок, *Заслужили на згадку*, „Світло й тінь. Щомісячник. Журнал українського фотографічного товариства у Львові та його філій” 1937, Чис. 5 (40), s. 833–835.

з 1871 по 1879 рр.. Після його смерті в 1881 році вдова лікаря Гізела (Гітела) Бух замешкала у Львові при вул. Академічній, 8. За цією адресою згодом проживав і сам Ной Лісса, і його донька.

Відтворення раннього періоду життєпису Зоф'ї Лісси частково ускладнено тим, що сама музикознавиця в пізнішому часі подавала неправдиві дані у своїх автобіографіях. Так, зокрема, вона постійно вказувала рік народження 1908. Ця дата до сьогодні є прийнятою і в більшості енциклопедичних статей про музикознавицю. Лише в 2020 році польський режисер, який постійно мешкає у Відні, Пьотр Шальша, знімаючи документальний фільм, присвячений видатним галичанкам і включивши до героїнь Зоф'ю Ліссу, знайшов у фондах Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD) [Державного архіву історичних актів у Варшаві] свідоцтво про народження, в якому вказаний вірний – 1905 рік⁴⁰. Таким чином, більш правдоподібним виглядає й вік, у якому Зоф'я Лісса вступила до Львівського університету: станом на 1924 рік, коли вона розпочала студії музикології, їй було не 15, а таки 18 років.

Згідно матеріалів згаданого автора і їх порівнянь із анкетами, заповненими З. Ліссою вже в 1950–1972 роках, під час викладання у Варшавському університеті, не відповідає дійсності і твердження З. Лісси про те, що вона навчалася у (закінчила) Львівській державній жіночій гімназії ім. Королеви Ядвіги [Państwowe Gimnazjum im. Królowej Jadwigi]: П. Шальша слушно вказує на факт, що ім'я З. Лісси відсутнє в річних звітах цього навчального закладу. Натомість, не підлягає сумніву, що 1924 року Зоф'я Лісса закінчила Консерваторію Польського музичного товариства в класі фортепіано Корнелії Тарнавської [Tarnawska]. Про те, що вона навчалася саме в К. Тарнавської (котра, до слова, була і першим педагогом видатного піаніста єврейського походження Якова Гімпелья [Gimpel]) свідчить не вельми позитивна рецензія авторства Альфреда Пльона (ар) на концерт З. Лісси, опублікована 15 червня 1923 року в польськомовній єврейській львівській газеті „Chwila”:

Минулої неділі відбувся концерт студентки місц. консерваторії, класу проф. К. Тарнавської, панни Зофії Лісса, котра має досить добрі дані, насамперед технічні. Програма концерту, яка включала п.і. такі серйозні твори, як „Чакона” Баха-Бузоні, „Варіації” Шимановського або „Весільний марш” Ліста-Мендельсона, була їй невідповідною, оскільки концертантка не змогла подолати труднощів, нагромаджених у ній. Немає сумніву, що панна Лісса досягне колись більшого успіху, але поки що їй слід ще зосередитися на серйозних заняттях, які дозволять їй братися за такі складні і відповідальні завдання і давати самостійні концерти (ар)⁴¹.

Розмаїті дані маємо стосовно інших спеціальностей, здобутих С. Ліссою в консерваторії: Л. Т. Блащик подає, поруч із фортепіано, теорію музики і орган, а також згадує про те, що випускниця отримала диплом із золотою

⁴⁰ P. Szalsza, *Nieznane fakty...*, s. 171.

⁴¹ [a[lfred] p[lohn]], *Z muzyki*, „Chwila” 1923, nr 1533 (15 VI), s. 5.

медаллю (що не зовсім перегукується із настроєм наведеної вище рецензії на випускний концерт)⁴², сама музикознавиця вказує в анкетах фортепіано та орган, цю ж інформацію знаходимо в „RILM Music Encyclopedias”, натомість у біографічному гаслі „Encyklopedia muzyczna PWM” вказані фортепіано і теорія музики⁴³.

Не завжди однозначною є національна самоідентифікація З. Лісси. В одній із анкет вона характеризує себе як „[...] полька віри Мойсеевої”⁴⁴, в анкеті 1962 року подає національність батька як польську і спольщену версію імені – Миколай. В одній із анкет, заповнених вже після Другої світової війни, в 1950 році у Варшаві Зоф’я Лісса також вказує, що її мати була вбита окупаційними військами. Насправді згідно з документом, що зберігається в AGAD, доктор Келановський [Kielanowski] засвідчив смерть Анни Лісси, дружини фотографа, яка проживала у Львові на вул. Академічній, 8, дня 18 квітня 1919 року. В графі про хворобу і причину смерті вказано туберкульоз легенів.

У згаданих анкеті З. Лісса також вказує рік смерті батька: 1935, що збігається зі свідоцтвом про смерть Ноа Лісси, яке також зберігається в AGAD. Із цього запису, який наводить П. Шальша, дізнаємося, що фотограф помер у віці 65 років, а причиною смерті стало отруєння. Дещо докладнішу інформацію з цього приводу знаходимо в газеті „Діло”, яка 13 серпня 1935 року повідомляла, що „[...] В неділю вечором відомий львівський фотограф 65-літній Н.Лісса втрійся хемікалями, яких уживав у своїй роботні. Перевезений до шпиталю помер у понеділок рано. Причиною самогубства невідрадно матеріальні умовини”⁴⁵.

На цей час його єдина донька Зоф’я вже була визнаною не лише в Галичині, але й далеко за її межами музикологом. У 1924 році вона вступила на Кафедру музикології Львівського університету і завершила навчання 1929 року докторською працею про гармонію Скрябіна, виконаною під керівництвом промотора та незмінного керівника кафедри Адольфа Хибінського. Зоф’я Лісса згадує, що із семи студентів, прийнятих разом з нею на музикологію, на третьому році навчання залишилися лише одна особа⁴⁶. Як пише Уляна Граб, високі вимоги на вступному екзамені та „натуральна селекція” протягом навчання забезпечували належний рівень студентів, який був вихідним пунктом для формування майбутніх учених⁴⁷.

⁴² L.T. Błaszczyk, *Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich...*, s. 162.

⁴³ E. Dziębowska, *Lissa, Zofia* [w:] *Encyklopedia Muzyczna PWM*, t. 5, red. E. Dziębowska, Kraków 1997, s. 368.

⁴⁴ M.J. Pierce, *Zofia Lissa, Wartime Trauma, and the Evolution of the Polish 'Mass Song'*, „The Journal of Musicology” 2020, Vol. 37, no. 2, p. 238.

⁴⁵ Б.а., *Львівська хроніка*, „Діло” 1935 (13 VIII), s. 6.

⁴⁶ У. Граб, *Діяльність кафедри музикології Львівського Університету (1912–1939 рр.) у контексті європейської академічної освіти*, praca doktorska, Львів 2006, s. 72.

⁴⁷ *Ibidem*.

Втім, невдовзі після захисту докторської праці між професором А. Хибінським та двома його випускницями-докторками – Зоф’єю Ліссою та Стефанією Лобачевською, – виникло протистояння, яке тривало багато років і кульмінувало вже під час першої радянської окупації Львова, коли З. Лісса та С. Лобачевська відкрито виступили проти свого ментора як завідувача кафедри історії музики реорганізованої Львівської державної консерваторії, заперечуючи присудження йому вченого звання професора⁴⁸. Основною причиною цього протистояння стало вже на початку 1930 років принципове несприйняття професором А. Хибінським лівих переконань та комуністичних поглядів, до яких усе більше тяжіли З. Лісса та С. Лобачевська. Цікаво, що саме З. Лісса як єдина авторка-неукраїнка публікувалася й у редактованому Іваном Крушельницьким „Альманасі лівого мистецтва”⁴⁹.

У публікаціях новішого часу все частіше можна зустріти твердження, що основною причиною конфлікту між А.Хибінським та З. Ліссою зі С. Лобачевською стали антиєврейські настрої професора. Вважаю в контексті представленого дослідження доречним частково спростувати ці уявлення, дуже широко репрезентовані М. Пекарським у його дослідженні про А. Хибінського. Ґрунтуючись на дискусії про антисемітизм А. Хибінського є низка його висловлювань у приватному листуванні, які можна трактувати як не завжди прихильні до єврейства. Ці висловлювання частково відповідають настроям у певних середовищах польської інтелігенції 1930-х років загалом, але частково є й виявом прихованого захоплення, якщо не заздрості з приводу того, що студенти-євреї часто виявлялися сильніше підготовленими й більш сумлінними в науці, аніж студенти-поляки.

З іншого боку, А. Хибінський якщо й дозволяв собі певні недвозначні висловлювання (наприклад, жаль з приводу того, що надзвичайно обдарований Є. Фрайгайтер не є поляком), то лише і виключно в приватній переписці. Був у першу чергу видатним вченим, здатним цінувати здобутки інших строго і об’єктивно, але виключно з точки зору наукового рівня. Знаємо, що серед його учнів були як євреї, так і українці, і жодного професор ніколи не принижував за національною ознакою. Зокрема, один із випускників-українців, Мирослав Антонович, виступив на захист професора під час обговорення його кандидатури 1940 року в ЛДК, згадуючи наступне:

Професорка Лісса, єврейка за національністю, закінчила свою освіту у проф. А. Хибінського, але він її недолюблював, здається, через її ліві погляди та балакучість. Тепер вона стала кандидатом на «завідуючого» кафедри історії музики і почала атакувати А. Хибінського на підтримку своєї кандидатури [...] на адресу Хибінського посипалися інші закиди: він польський шовініст, антисеміт і українофоб [...]

⁴⁸ Докладніше див.: М. Piekariski, *Przerwany kontrapunkt...*, s. 232–233.

⁴⁹ З. Лісса, *Проблема клясовости в музиці*, „Альманах лівого мистецтва” 1931, s. 12–15.

Я [...] назвав кілька фактів [...] У нього навчалися дві єврейки і в часи погромів ховалися в його квартирі, і я не раз відводив їх додому, щоб при потребі боронити від польських нападників⁵⁰.

Оскільки в сучасній західноєвропейській музикознавчій історіографії в останні роки проявляється тенденція репрезентувати Зоф'ю Ліссу не як переконану комуністку, інституціоналізовану в польську музику періоду соціалізму, а як жертву обставин та антисемітських переслідувань у міжвоєнному Львові⁵¹, видається актуальним повернути даній проблематиці історичну об'єктивність. Адже не випадково й один із патріархів сучасної польської музикології та музичної критики Людвік Ергард якось відзначив: „Ми всі вийшли з-під крил Лісси, Хомінського чи з-під сутани Гієроніма Файхта”⁵², тим самим вказуючи на підставову вагу школи А. Хибінського для польського музикознавства загалом, але також і – свідомо чи ні – згадавши трьох найвизначніших вихованців А. Хибінського трьох національностей: єврейку, українця і поляка. Бо саме в цьому розмаїтті завжди полягала особлива перевага львівської музикологічної школи в контексті європейської гуманітарної науки.

Бібліографія

- Антонович М., *Між двома світовими війнами. Спогади*. Київ 2003, s. 279–280.
 Б.а., *Львівська хроніка*, „Діло” 1935 (13 VIII), s. 6.
 Б.а., *Новинки: Стягнули портрет митроп. Шептицького*, „Діло” 1930 (16 X), s. 5.
 Гайдучок С. *Заслужили на згадку*, „Світло й тінь. Щомісячник. Журнал українського фотографічного товариства у Львові та його філій”, Львів 1937, nr 5 (40), s. 833–835.
 Державний архів Львівської області (ДАЛО) [Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego], Фонд 119, опис 1, од. зб. 4.
 Лісса З. *Проблема клясовости в музиці*, „Альманах лівого мистецтва”, Львів 1931, s. 12–15.
 У. Граб, *Діяльність кафедри музикології Львівського Університету (1912–1939 pp.) у контексті європейської академічної освіти*, praca doktorska, Львів 2006.
 В.а., *Dlaczego rodzina Spieglów robi z matki wariatkę*, „Sprawiedliwość” 1932, nr 270 (24 XII), s. 2.
 В.а., *Drobne ogłoszenia*, „Chwila” 1927, nr 3037 (2 IX), s. 10.
 В.а., *Kronika*, „Chwila” 1934, nr 5318 (12 I), s. 13.
 В.а., *Nowa Szkoła Muzyczna we Lwowie*, „Sprawiedliwość” 1933, nr 305 (2 IX), s. 7.
 В.а., *Prasa norweska o muzykologu lwowskim*, „Chwila” 1932, nr 4849 (22 IX), s. 5.
 Błaszczyk L.T., *Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich w XIX i XX w. Słownik biograficzny*, Warszawa 2014.

⁵⁰ М. Антонович, *Між двома світовими війнами. Спогади*, Київ 2003, s. 279–280.

⁵¹ Див.: М. J. Pierce, *Zofia Lissa...*, s. 231–66, а також відзначену на міжнародному рівні доповідь Марти Бештерди [Marta Beszterda], фіналістки конкурсу лекцій Музичного дослідницького товариства 2021 року пн. „*Women in Polish Postwar Musical Culture: The Case of Zofia Lissa*”, <https://www.youtube.com/watch?v=qYBSNplxjFs> (17.04.2024).

⁵² P. Matwiejczuk, *Ludwik Erhardt: Nieosiągnięty ideał*, „Ruch Muzyczny” 2020, nr 23, s. 9–12.

- Calvocoressi M.D. *Music in the Foreign Press*, „Musical Times” 1933, vol. 74, no 1082, April, p. 327–329.
- Dziębowska E., *Lissa, Zofia* [w:] *Encyklopedia Muzyczna PWM*, t. 5, red. E. Dziębowska, Kraków 1997, s. 368–370.
- Freiheiter J. Dr., *Edvard Griegs harmonikk*, „Tonekunst” 1932, vol. 25, nr 17, s. 158–161; nr 18, s. 172–173.
- Freiheiter J., *Józef Koffler*, „Muzyka” 1936, nr 7–8, s. 85–86.
- Księga adresowa Król. Stoł. Miasta Lwowa*, R. 17, Lwów 1913, s. 115.
- Matwiejczuk P., *Ludwik Erhardt: Nieosiągnięty ideał*, „Ruch Muzyczny” 2020, nr 23, s. 9–12.
- Piekarski M. *Przerwany kontrapunkt. Adolf Chybiński i początki polskiej muzykologii we Lwowie 1912–1944*, Warszawa 2017.
- Pierce M.J., *Zofia Lissa, Wartime Trauma, and the Evolution of the Polish ‘Mass Song’*, „The Journal of Musicology” 2020, vol. 37, no 2, p. 231–266.
- Plohn A., *Muzyka we Lwowie a Żydzi*, „Almanach Żydowski”, red. H. Stahl, Lwów 1937, s. 40–57.
- (p[lohn] a[lfred]), *Z muzyki „Chwila”* 1923, nr 1533 (15 VI), s. 5.
- Próby Chóru Męskiego Żyd[owskiego] Tow[arzystwa] Lit[eracko-] Art[ystycznego]*, „Chwila” 1927, nr 3051 (16 IX), s. 9.
- Rędziński K., *Studenci żydowscy we Lwowie w latach 1918–1939*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2016, t. 25, s. 581–601.
- Sprawozdanie Kierownictwa Oddziału Równorzędnego C.K. IV Gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1914*, Lwów 1914.
- Sprawozdanie Zakładów Naukowych Żeńskich Zofii Strzałkowskiej we Lwowie za rok szkolny 1913/14*, Lwów 1914.
- Szalsza P., *Nieznane fakty z życia Zofii Lissy i jej najbliższej rodziny*, „Muzyka” 2020, nr 65 (4), s. 171–181.
- Ulicka, D., *Lwowskie czwartki Romana W. Ingardena, 1934–1937: W kręgu problemów estetyki i filozofii literatury*, Warszawa 2020.
- Walne Zgromadzenie Żyd[owskiego] Chóru Akademickiego*, „Chwila” 1929, nr 3816 (8 XI), s. 10–11.

JEWS IN MUSICOLOGY IN LVIV (BEFORE 1939)

Abstract

Lviv’s diverse cultural landscape, shaped by Polish, Jewish, and Ukrainian communities, significantly influenced its musical and academic life. Focusing on three notable Jewish figures – J. Freiheiter, I. Spiegel-Hüssowa and Z. Lissa – the study highlights their contributions and challenges as disciples of Adolf Chybiński. Their educational paths, professional achievements, and tragic fates during WWII are examined. This research fills a gap in the historical narrative of Lviv’s musicology, highlighting the substantial role played by Jewish scholars.

Keywords: Lviv musicology, Jews in Lviv, Zofia Lissa, Jerzy Freiheiter, Irena Spiegel-Hüssowa